

VIORICA LASCU

Legăturile acestor doi cărturari, indisolubil legați de județul Hunedoara — Gavril Todica prin reședința și locul activității sale, Alexandru Borza prin ctitorirea Parcului Național din Retezat — sînt mult mai variate, profunde și de durată decît se crede, precum și exemplifica-toare pentru o determinată perioadă istorică, motive care justifică o exhaustivă studiere a lor.

Cele două nume au mai fost asociate de cercetători în contextul colaborării profesorului de botanică la „Convorbiri Științifice“¹. Preludiile acestei colaborări sînt însă îndepărtate.

În primăvara anului 1904 își făcea apariția la gimnaziul romano-cato-lic din Alba Iulia „un român, străin de școală, mai în vîrstă, șchiop, mus-tăcios, cu privirea ageră și deștept foc“, avea să-și amintească mult mai tirziu Alexandru Borza², atunci elev al ultimei clase a aceluși liceu. Era Gavril Todica, venit să se supună examenului de maturitate, alături de absolvenții liceului. „În grupul nostru de pregătire la examen în curînd a luat rolul conducător pentru matematică, fizică și astronomie. La probele scrise a luat cele mai mari note, la greacă, latină, filozofie scriind adevărate disertații savante. La oral s-a dîstins prin maturitatea și so-liditatea cunoștințelor. Lotul românesc a cîștigat un avantaj inegalat față de colegii maghiari“. Bineînțeles, persoana sa a fost imediat învăluită în „povești, legende, despre el, despre trecutul lui. Din cauza sărăciei ar fi întrerupt studiile secundare, ...a urmat cursuri politehnice în Belgia, ...a fost chemat la funcții bune în colonii, dar el a preferat să rămînă acasă, pentru a munci în viața economică și culturală a neamului său... dedicîndu-se cercetărilor astronomice, ca învățat „particular“ (Privat-gelehrter)³, în contact cu viața internațională științifică de atunci“.

Statutul acesta de *Privatgelehrter* explică de ce, din diferitele insti-tute de învățămînt superior pe care le frecventase, nu a adus diplome, căci îi lipsea cea de bază de „maturitate“. În posesia ei, numele lui To-dica figurează alături de al lui Borza în tabelul elevilor ultimei clase a liceului romano-catolic din Alba Iulia, în anuarul pe anul 1903—1904⁴, iar fotografiile lor se găsesc pe același tablou de absolvenți.

1. C. Clemente, *Considerații asupra revistei „Convorbiri Științifice“*, în *Sargetia*, VII, 1970, pp. 231 sqq., se referă doar la două articole ale lui Al. Borza, publicate în revistă. Ioan I. Șerban și Corina Oargă, *Gavril Todica (1877—1946). Un răspinditor al științei și culturii românești din Transilvania*, în *Apulum*, XV, 1977, p. 517—540. La p. 523 amintesc numele lui Al. Borza, printre alți prieteni, fără detalii.
2. Alexandru Borza, *Amintiri despre Gavril Todica*. Anexa C, II.
3. Autodidact (l. germ.).
4. *Az Erdély Rom. Kath. Status gyulafehérvári fő gimnáziumának Ertesítője, az 1903—1904 tanévről*, p. 116.

În această scurtă intîlnire între tinărul Todica și adolescentul Borza s-a legat o prietenie care avea să reziste la mulți ani de despărțire, căci era bazată pe aceleași sete de cunoaștere și pe o identică concepție de viață : dăruirea integrală neamului prin luminarea celor mulți; prin popularizarea problemelor științifice de actualitate în coloanele periodicelor românești din Transilvania de către Todica, prin profesorat și activitate științifică de către Borza. Primul se stabilește la Geoagiul de Jos, unde devine contabil la banca „Geogiană“, iar al doilea, după absolvirea a două facultăți la Budapesta, e numit, în 1911, profesor la gimnaziul din Blaj. În tot acest interval și-au urmărit reciproc, cu interes, activitatea, reluînd raporturile directe, după cîte putem ști, în 1913.

În scrisoarea pe care o avem⁵ și care debutează prin afectuosul apelativ „Frate Alexandre“, Gavril Todica, la 1 august 1913 îi cere vechiului prieten, ale cărui lucrări le cunoștea, date complete despre activitatea de pînă atunci și schițarea planurilor de viitor, pentru a le include în cronică științifică a Transilvaniei, destinată *Revistei științifice V. Adamachi* din Iași, al cărei colaborator era⁶. Tot în acest scop se interesează de activitatea științifică a profesorului Ambroziu Chețianu⁷, atunci directorul gimnaziului din Blaj, și a profesorilor de matematică și fizică.

Răspunsul⁸ — foarte importantă scrisoare programatică, poate cea mai importantă scrisoare din epoca de tinerețe — nu se lasă mult așteptat. Tinărul profesor (avea atunci 26 ani) se pregătea și el să trimită revistei din Iași articolele pe care la publicase, pentru a le face cunoscute în România, în a cărei viață științifică doreau ambii să se integreze.

Aflîndu-se în concediu, la Turda, la părinții săi, nu poate da informațiile bibliografice complete, ci schițează numai „inceputurile activității“ sale : teza de doctorat despre genul *Cerastiilor*, note de călătorie în Bavaria și Austria, un studiu despre *Apa ca factor geologic*, două articole despre plante medicinale și diferite „ notițe“, printre care una despre *Numirile de plante din Transilvania*. Important e programul de viitoare activitate științifică, deja clar conturată : „Acestea sunt inceputurile activității mele, care arată calea ce vreau să țin de aci încolo de voi fi cu pace : mă ocup de floristica și geografia botanică a ținuturilor locuite de români și cu sistematica, cum dovedește studiul despre *Cerastii*, care mi-a servit ca teză de doctorat... Am de gînd apoi să contribui și eu la popularizarea științelor mele, căutînd și foloasele ce le poate avea omul din lumea vegetală“.

Cercetarea este însă numai un aspect al activității și planurilor profesorului din Blaj, căci „Grosul activității mele se petrece în școală, unde

5. Anexa A, I.

6. Din 1913. Ion Simionescu semnalase (*Ibidem*, 1912, vol. III, no 3, p. 185), articolele de astronomie ale lui Todica (*Ibidem*, 1913, vol. IV, no 1, p. 44). în *Mișcarea științifică din Transilvania*, subliniind importanța lucrărilor științifice. Sugerează publicarea „unei reviste științifice de popularizare, cam în genul revistei „Kosmos“ sau a „Naturii“ de la noi, precum și crearea unei biblioteci științifice de vulgarizare. D. Todica a făcut primii pași“ : fiind cultura științifică indispensabilă „chiar în lupta națională, nu numai în cea economică“.

7. Dr. Ambroziu Chețianu (1868—1934), profesor de biologie și directorul liceului din Blaj; mai tîrziu canonic.

8. Anexa B, I.

îngrijesc grădina botanică, care n-are păreche în instituturile similare din întreaga țară, care stă în legătură de schimb cu grădinile botanice din București, Cluj, Budapesta și Breslau“.

„Clădesc apoi mereu la *Herbariul Gimnaziului superior*, îmbogățindu-l cu plantele recoltate în excursiile botanice numeroase [...]. Stau în schimb de plante cu mai mulți botaniști [...]. Aș fi bucuros de legături cu botaniști din România...”

Iată în nuce imensa operă botanică a viitorului savant, cristalizată, de-a lungul a multe decenii de neîntrerupt studiu, în cărți fundamentale și, după cum promisese în 1913, din domeniul sistematizării, floristicii, geobotanicei, etnobotanicei etc., veșnic vie în Grădina botanică din Cluj, „care n-are păreche în țară“, la catedră, în excursii de studiu și în legătură cu confrăți din întreaga lume, în editarea herbariului *Flora Romaniæ Exsiccata*.

După ce îi dă lui Todica informații privitoare la activitatea bogată a directorului Ambroziu Chețianu, autorul scrisorii menționează numele dr. Vasile Hâncu⁹, „chimist excelent“, autorul unui „vraf de lucrări științifice“.

Ceea ce însă avea să-i cauzeze o deosebită satisfacție lui Gavril Todica, e ecoul pe care lucrările sale de popularizare a astronomiei îl trezise în școlărima blăjeană. „Articolii tăi din domeniul astronomiei i-am citit totdeauna cu drag. Au avut însă darul să formeze o ceată întreagă de astronomi între studenții din clasele VII—VIII, care iasă adeseori în serile înstelate în curtea gimnaziului, sub conducerea profesorului N. F. Negruțiu¹⁰, cu buna lunetă astronomică a gimnaziului. Să vezi ce bucurie când găsec planetele cu sateliții lor, stelele multiple, nebuloasele etc.“ : relatare care îi va fi dat neobositului Todica dovada că nu muncеste degeaba !

Două zile mai târziu, Todica îi confirma primirea scrisorii printr-o prietenească misivă, pe o fotografie care reprezintă observatorul său astronomic, improvizat, în 1911, pe casa sa din Geoagiu.

În ce privește cronica destinată *Revistei Științifice V. Adamachi*, aceasta a apărut în vol. IV, nr. 3, p. 179—180 din august 1913, sub titlul *Mișcarea științifică în Transilvania. Doi muncitori : Alexandru Borza și Victor Stanciu*¹¹. În cuvinte elogioase și profetice : „Alexandru Borza : un nume puțin cunoscut în România De unde nu urmează că nu va fi cunoscut de acum înainte“ —, prezintă toate aspectele activității tinărului profesor din Blaj, subliniind „cu deosebită satisfacție și plăcere că activitatea științifică a d-lui Borza are o latură pronunțată practică și experimentală“, că „dl. Borza mai întâi se specializează în botanică și apoi popularizează“, ajungând la concluzia că „toate aceste pregătiri și lucrări serioase ne îndreptătesc a vedea în dl. Borza cel mai mare botanist al românilor din Transilvania și Ungaria de la Florian Porcius încoace“.

9. Dr. Vasile Hâncu (1870—1951), fusese medic în România, apoi venise ca medic și profesor de igienă la Blaj.

10. Nicolae Negruțiu (1887—1946), era profesor de matematică și fizică. Dup Unire a fost directorul liceului din Dumbrăveni și inspector general școlar.

11. Victor Stanciu (m. 1953) a fost profesor la gimnaziile românești din Arad și Sibiu și după Unire profesor de mineralogie la Universitatea din Cluj.

Reciproca apreciere și încurajare a celor doi cărturari nu se oprește aci; în stagiul său de studii și specializare în Germania, ca bursier al societății „Transilvania“ din București, Alexandru Borza nu omite să-și amintească de „observatorul astronomic“ din Geoagiu, când întâlnește așezăminte de specialitate: „Vizitînd astăzi turnul astronomic din Trep-tow, unde se săvîrșește o admirabilă muncă de popularizare, mă gîndesc cu drag la tine, care lucrezi în acelaș ogor“, îi scria, din Berlin, la 24.VI. 1914, prietenului său din Geoagiu.

O nouă etapă a raporturilor celor doi amici, ale cărei urme epistolare ne-au rămas, se deschide odată cu apariția revistei *Convorbiri științifice* a lui Todica, la care profesorul blăjean din prima clipă a aderat cu entuziasm, fiind printre puținii colaboratori externi.

Încă în primul an de apariție a revistei, Alexandru Borza a colaborat cu articolul *Comorile botanice de la Belioara*¹², iar în al doilea cu trei articole: *Grădinile țărănești din Munții Apuseni*, *Literatura botanică privitoare la ținuturile românești în decursul războiului mondial* și *Ghețarul de la Scărișoara*¹³.

În cele 12 scrisori și cărți poștale care se păstrează de la Todica, datele între 23 iunie 1917 și 6 aprilie 1919, și ciorna unei scrisori, o teiegramă și o cartă poștală de la Borza, între 26 martie și 19 septembrie 1918, tema principală este viața revistei în condițiile grele ale războiului îndelungat, dar și alte probleme de cultură transilvăneană (activități extra-școlare, publicistică), oferindu-ne, în felul acesta, un tablou al vieții în ultimul an de război.

Mai întii Todica ține să precizeze că vrea să mențină un nivel ridicat revistei. „Programul publicației mele se cuprinde în cuvintele: *Revistă mensuală pentru știință și cultură*. Program mai amănunțit intenționat nu am dat Spiritul revistei se va releva treptat. Nu e pentru popor. Ba nici pentru orice știutor de carte“ (23.VI). „Mai bucuros public studii decît mărunțișuri... Mărunțișuri numai dacă permite spațiul și întru cit permite“ (1 sept.). El preconizează chiar, dacă ar realiza un număr de 2000 abonați, să dea *Convorbirilor științifice* caracterul revistei germane *Kosmos*¹⁴ „cu patru volume de știință, ca supliment anual, ori cite un volum mai respectabil“, gîndindu-se la un volum al său, de astronomie, unul al profesorului blăjean Traian Gherman¹⁵, de meteorologie populară și unul de botanică al lui Borza (6 aprilie 1919). Un periodic destinat poporului nici nu ar fi primit „concesie“, cum spune Todica, „deși aș fi dorit să pot reinvia cel puțin *Foaia interesantă*, săptămînală“.

O altă temă mult discutată este intervenția cenzorului obtur în textele autorilor, interzicînd utilizarea numirilor toponimice românești — unele, de altfel, intraductibile (Țara Birsei, Țara Hațegului); pentru a nu

12. *Convorbiri științifice*, 1917, I, no 6—7, p. 87—94.

13. *Ibidem*, 1918, vol. II, no 2—3, p. 25—30; vol. II, no 4—5, p. 60—67; vol. II, no 8—9, p. 125—131.

14. *Kosmos. Handweiser für Naturfreunde*. Apărea din 1903 la Stuttgart.

15. Traian Gherman (1879—1961), profesor la liceul din Blaj, iar după Unire director; din 1927 profesor la lic. G. Barițiu din Cluj și inspector general școlar. *Meteorologia populară. Observări, credințe și obiceiuri*, 170 p, apărută la Blaj, în 1923.

intărirea și mai mult, redactorul cu experiență îi recomandă colaboratorului intransigent să treacă cu vederea „metehnele geografice. Cetitorul poate considera numirile din paranteze“ (17 iunie 1918).

O mare grijă o constituie pentru Todica numărul scăzut de abonamente și nu uită să-l îndemne pe Borza să recomande elevilor și prietenilor să îi susțină publicația.

Pe Todica îl frământa și gândul întemeierii unei societăți de științe naturale cu sediul la Orăștie sau Alba Iulia¹⁶, ceea ce în noile condiții ale organizării vieții culturale românești în Transilvania eliberată nu mai este oportun, căci Universitatea românească din Cluj și-a asumat rolul firesc de focar cultural și științific, de unde au iradiat, prin Extensiunea Universitară, în toate ungherele Transilvaniei, ecourile cuceririlor științei.

Se mai face mențiune de intenția lui Alexandru Borza de a edita la Blaj o revistă¹⁷, în colaborare cu un alt profesor, Alexandru Lupeanu¹⁸, la care Todica urma să colaboreze: „La revista voastră aderez și eu. Spus-am lui Sandu [=Lupeanu] că — după puteri — îmi dau concursul la toate întreprinderile bune. Cum să-mi deneg colaborarea cu voi?“. (9 VI.1918). Planul acesta însă, despre care n-am găsit nicăieri nici o altă amintire, nu s-a realizat, căci războiul se apropia de sfârșit și evenimentele precipitându-se, aveau să absoarbă toate gândurile și energiile cărturarilor transilvăneni în ultima bătălie pentru Marea Unire. Prezența lui Al. Lupeanu ne face să credem că era vorba de o revistă cu orizont larg cultural, nu limitat științific, poate un *Buletin* al Universității populare din Blaj.

Este amintită, în corespondența din anul 1918, efemera revistă din Cluj, *Oriental Român*, promovată de dr. Amos Frâncu, în redacția căreia activa și Valentin Drăganu¹⁹. Solicitat de acesta, Alexandru Borza contribuie la primul număr, din martie 1918, cu articolul *Cultivarea plantelor de leac*²⁰. De la Todica aflăm că revista a fost suspendată în luna iunie²¹.

Prietenii, care se întâlneau cu diferite ocazii, ca de pildă, sesiunile Asociațiunii (ambii fiind membri a secțiunii științifice) sau adunările generale ale băncilor românești, colaborau și pe planul educației tineretului: profesorul conducându-i pe elevi în excursii, pentru a-i face să cunoască întreaga provincie încă iridentă, iar funcționarul de bancă ajutându-l prin organizarea găzduirii grupului. În ultimele zile ale convulsiilor războiului, elevii cercetași ai liceului din Blaj, conduși de întemeietorul asociației²², făcură popas la Geoagiu. Todica, prevenit printr-o telegramă, se îngriji de cazarea celor 34 excursioniști care, ajunși

16. Anexa A, XIV.

17. Anexa A, X.

18. Alexandru Lupeanu (1887—1937), profesor la Blaj, după Unire directorul liceului de fete. Scriitor și publicist.

19. Valentin Drăganu (1884—1920), funcționar al băncii „Economul“ din Cluj, președintele reuniunii Sodalilor Români, publicist. A editat „Solia Satelor“, a colaborat la „Glasul Libertății“. Colaborator al dr. Amos Frâncu.

20. P. 22—23.

21. Anexa A, X și XI.

22. Asociație educativă a tineretului, după modelul organizației englezești *boy scouts*. Inițiată la Blaj în primăvara 1913 de Al Borza.

acasă „în pace, unii șchiopi, alții răciți, dar cu toții veseli și mulțumiți cu ceea ce văzute“, îi mulțumiră pentru „buna primire și osteneală“²³.

Anul 1919 avea să însemne pentru Alexandru Borza dăruire, pentru tot restul lungii sale vieți, muncii organizatorice, didactice și științifice în cadrul Universității Românești a Clujului. „Todica [însă] n-a voit să fie adus la noua Universitate ca specialist în Astronomie. A rămas în sihăstria sa de la Geoagiu, cu luneta sa cocoțată în observatorul său clădit pe acoperișul casei — și de acolo trimitea îndemnuri, sfaturi și dojenea partide și persoane sus puse rătăcite, zavistnice, lacome după ciștig. Așa a dus-o înainte cu revista ce a încetat în 1924, urmată de întemeietorul ei, cu vederi profetice și vlagă de luptător cultural neîntrecut, la 1946“. Așa scria, la 20 nov. 1957, Alexandru Borza, la împlinirea a 80 de ani de la nașterea prietenului de-o viață, într-un articol destinat revistei *Tribuna* din Cluj, însă unde n-a apărut²⁴.

Din elementele trecute în revistă credem că rezultă clar că prietenia Borza — Todica este, dincolo de potrivirile temperamentale ale celor doi protagoniști, un exemplu a ceea ce era în Transilvania dinainte de 1 Decembrie 1918, prietenia și colaborarea a doi „stegari ai culturii“.

A N E X E

A. Gavril Todica către Alexandru Borza¹.

I.

Geoagiu, 1 aug. 1913

Frate Alexandre,

Vei fi observat că în „Revista științifică V. Adamachi“ din Iași am început niște dări de seamă asupra mișcării științifice de la noi.

În cronica proximală am în vedere lucrările tale și ale profesorului Stanciu din Sibiu.

Nu sînt botanist, dar ți-am remarcat cu plăcere scrisorile din „Transilvania“ și din Anuarele Gimnaziului din Blaj (1911—2, 1912—3).

Totuși, ca să fiu complet, rog să-mi compui o listă a tot ce ai scris pînă acum și a excursiilor botanice ce vei fi făcut, amintind revista, ziarul și data cînd ți-ai publicat articolele.

Am auzit că ți-a succes splendid examenul de doctorat ori censura de profesor². Comunică-mi unele date și despre aceasta, despre tema ce ai susținut, părerea profesorilor etc.

Felicitîndu-te pentru succesele de pînă acum și dorindu-ți toată energia pentru altele în viitor,

te salut cu toată dragostea

Gavr. Todica
contabil

P.S. Comunică-mi ceva și despre activitatea științifică a domnului Chețianu, apoi a profesorilor de matematică și fizică. Momentan nu-mi aduc aminte să fi scris ceva demn de remarcat, în anii 1910—13.

23. Anexa B. V.

24. Anexa X. C. I și II.

1. Păstrate în arhiva Borza.

2. „Censura“ de profesor a luat-o în vara 1911, iar doctoratul în Iunie 1912.

Frate Alexandro,

mulțămindu-ți pentru informațiile ce le întrebuițez la redactarea cronicei mele, rog să-mi mai trimiți 2 exemplare din *Cerastium — tanulnianyok*. Voi să le expediez la 2 cunoscuți de dincolo.

Exemplarul ce mi-ai trimis cu informațiile îl păstrez eu. În schimb îți adresez 2 broșuri de ale mele.

Spune salutări și dlui Borza.

9.XIII./1913/

Cu drag :
Todica

III.

23.ian/uarie/ 1917

Iubite Amice,

Pentru No 5 al „Convorbirilor Științifice“ mi-a sosit prea tîrziu articolul tău instructiv și potrivit cu spiritul revistei. În vederea eclipsei lunare din 4 iulie, scot no 5 tot în iunie. Tipografia are apoi alt lucru, încît revista nu o mai tipărește pînă în august-septembrie, cînd va scoate număr dublu. Atunci îți reproduc și *Comorile botanice de la Belioara*. Te rog să-mi trimiți deci și fotografiile amintite, ca tipografia să poată comanda clișeurile pînă atunci.

Programul publicațiilor mele se cuprinde în cuvintele : *revistă mensuală pentru știință și cultură*. Program mai amănunțit intenționat nu am dat. Spiritul revistei se va revela treptat. Nu e pentru popor. Ba nici pentru orice știutor de carte. Deocamdată pentru o publicație pentru popor *nu aș fi căpătat concesiune*, deși aș fi dorit să pot reinvia cel puțin „Foaia Interesantă“, săptămînală. Adevărat că nici tipografia nu ar răzbi cu toate dificultățile unei foi *ilustre* săptămînale.

De la început am avut în vedere *ilustrațiile* pentru „Convorbiri Științifice“. Clișeurile costă însă cam mult în timpul de acum. De aceea le-am tot amînat. Dar vor urma. Începutul îl voi face cu fotografiile tale, dacă sunt reușite.

Pentru botanisare și alte informații ar fi cît se poate de potrivit, necesar chiar, să te abați pe aici cu Lupeanu. Pe cîteva zile te-ai putea opri la băile noastre și în zilele frumoase să faci excursii pe munții și dealurile din împrejurimi, pînă la Săcărîmb. Deși trăim vremuri grele, dar pe la noi nu o ducem tocmai greu. Ba putem zice că trăim — relativ — bine. La băi chiar se poate prînzii bine cu 5 cor., se poate cîna cu 3 cor., Se capătă lapte, ouă, pui, poame.

Peste tot, în legătură cu băile avem (respectiv *am*) planuri mari. Dar nu ți le pot comunica decît verbal.

Încotro vrea să apuce Lupeanu, de nu vine încoace ?

Ocazional te rog să te informezi de unde a avut „Unirea“ clișeul noului episcop dr. I. Hossu și al regretatului I. Murășanu³? Mi-ar trebui și mie împrumut pe vreo lună de zile. Îți voi spune de ce, cînd vei veni pe aici.

Salut cordial,

Gavr. Todica
contabil

IV.

1 sept. 1917

Frate Borza !

Carta ta din 25 [recut] am primit-o azi și mă grăbesc a-ți răspunde că mai bucuros public studii, decît mărunțișuri. Prefer, prin urmare, studiul despre Șincai ca naturalist⁴. Mărunțișuri numai dacă permite spațiul și întru cît permite.

3. E vorba de Iacob Mureșianu (1877—1917), compozitor și profesor de muzică la Blaj.

4. Studiul *Prima istorie naturală românească (Istoria naturii sau a firei de Gh. Șincai)* a fost publicat în „Transilvania“, LII, 1921, pp. 825—836.

Zilele acestea îți expediez numerii ceruți din revistă. Textul cules s-a desfăcut

Cu drag,
Todica,

Ce lucrează Sandu de nu mai dă semne de viață ? Despre clișeu îți voi scrie mai târziu.

(După terminarea acestor șire, primesc carta postală de la Sandu, ce mi-a scris-o în 20.VIII).

V.

Iubite Alexandre,

Pentru articolul Șincai ți-am fost scris la timpul său, că-mi *trebuie*. M-am mirat că nu mi-ai răspuns nimic. Nici articolul nu mi l-ai trimis. Ori poșta nu o primești pe acolo regulat ?

Materialul pentru No 12 și No 1 al „C. Șt.” e aranjat gata. No 12 e și tipărit. „Grădinilor botanice” le pot face loc, prin urmare, numai în No 2.

Revista se abate de la calea „Kosmos”-ului, din îndemnul multor cetitori, care doresc și relevarea critică a monumentelor culturale de la noi.

Mult nu mă voi abate, căci ținta principală îmi sunt științele.

Din parte-mi, vă văd bucuros, oricând mă veți cerceta. Mai ales, după ce va da timp mai cald. În febr. și mart. am mult de lucru pe la bănci : atât la noi, cât și la altele, ca trimis al „Solidarității”. Din april încolo, mă aflați totdeauna acasă.

Salut cordial,
Todica

4.II.1918.

VI.

24 mart. 1918

Iubite Amice !

Articolul ți s-a cules. Zilele proxime primești articolul. Dacă dorești să ți se facă ceva tiraj separat, comunică de timpuriu tipografiei. De asemenea dacă ți-ar plăcea cu copertă, ori pur și simplu numai textul.

În 30 crt. mergi la adunarea generală a „Pietrii” ?⁵. Aș dori să merg și eu, dar nu știu cum vor fi împrejurările,

Sărutări de mână la stimata Doamnă și salutări cordiale tuturor cunoscuților

Todica.

Minunea minunilor : fondul pentru „Conv. Șt.” începe a se realiza, după cum vei citi în no. 2.

VII.

Iubite,

29.III.1918

La adunarea băncii „Piatra” nu mă pot duce. De altfel mai tare m-ar interesa a „Plugarului”⁶ din 14 april, dacă mi-ar permite împrejurările — căci, bineînțeles, nu toate împrejurările stau sub cirna omului.

„Orientul Român” poate fi revistă bună. Atîrnă de ideile ce va reprezenta și cum le va reprezenta.

5. Se referea, cu umor, la banca Patria din Blaj.

6. Plugarul, însoțire economică-comercială cu sediul în Blaj, constituită în 1911,

Pe cît știu, corectura articolului tău ți s-a expediat de la tipografie. În urma îmbulzelii de material, va fi publicat în No 2 și No 3. Va să zică asupra tirajului separat îți rămâne timp de cugetat și de eventuale corecturi ori adaosuri mici.

Asupra altor puncte vom discuta ocazional.

Cu drag,

Todica

VIII.

Iubite Alexandre,

Tocmai articole de aceste doresc, fie cît de științifice...

Dat-ai de urma articolului despre Șincai ?

Trimis-ai corectura la tipografie ? Celalalt material din no 2 e corc de o săptămână. În special pentru *Cronica economică* mă tem că voi avea de furcă cu unele bănci de ale noastre, între altele și cu „Patria”. Dar : *Amicus Plato, sed* ⁷... Ce-i drept, nu-i păcat.

5 apr. 1918.

Cu drag,

Todica,

IX.

26.V.1918

Iubite Alexandre,

cenzura ne face mari dificultăți pentru numirile localităților de la noi. Te-ai putut convinge și tu din no 3 al revistei. De asemenea, vor ieși multe curiozități în articolul tău, ce se culege acuma. La corectură indulgește, ce vei putea, omite numirile ce se pot omite, fără a știrbi înțelesul.

Spune salutări tuturor cunoscuților de la prietenul

Todica

X.

Iubite Alexandre,

9.VI.1918

Carta din 31.V. am primit-o în ziua sf. Medard, dar scrisoarea lui Sandu nu am primit-o nici astăzi.

La revista voastră aderez și eu. Spus-am lui Sandu că — după puteri — îmi dau concursul la toate întreprinderile bune. Cum să-mi deneg colaborarea cu voi ?

„Orientul Român” s-a lovit de piedici serioase. Nu știu dacă le-a putut înlătura, ori ba ? Teamă mi-e să nu întâmpinați și voi ceva dificultăți. Cenzorii totdeauna află chițibușuri.

Spune salutări și fratelui Gherman.

Tot doream — dar mai ales *Genica*⁸ tot dorea — să mai mergem odată la Blaj, pînă nu treceți cu examenele în vacanța cam pustie pentru Blaj. Dar diferite și mai ales legăturile nepotrivite cu trenul, ne-au împiedicat pînă la alte vremuri mai bune.

Peste vară e rîndul vostru de a ne cerceta.

Cu drag :

Todica

7. Dicton latin : *Amicus Plato, sed magis amica veritas* (M-le prieten Platon, dar mai prieten mi-e adevărul).

8. Fieca cea mai mare a lui G. Todica. În perioada interbelică a fost profesor la Blaj.

Frate dragă.

17 iun. 1918

Cu cenzura cam slab ne putem înțelege în zilele noastre. Cenzorul nostru nu voește să admită ștergerile făcute în corectura ta, precum nu a admis de altădată nici în corecturile mele. Zice că el nu cunoaște alte numiri geografice decât cele oficioase. „Țara Birsei“, „Țara Hațegului“ etc. nu există în Ungaria. Dacă cineva nu e mulțumit cu felul lui de cenzură, poftescă și facă recurs. Iar recursurile știm ce rezultate produc... Se întirită și mai tare spiritele.

De aceea eu mi-am luat obiceiul de a trece cu vederea peste metehnele geografice. Cititorul poate considera numirile din paranteze.

Priviți voi, de pe acolo, steaua cea nouă din constelația Șerpelui ?

Cînd începe vacanța ? Cum stați cu revista ? „O[rientul] R[omân]“ nu a fost admisă de autorități.

Cu drag,
Todica

XII.

Carissime,

31.VIII.1918

Bine că umblași în pace și cu rezultate științifice satisfăcătoare. La cine pe-trecuși în Cib ? — Ruta ce ai luat cred că nu ar fi nepotrivită pentru o excursiune cu cercetașii, pe timp favorabil, cum ne-am înțeles, dealtfel. Atunci să aduci și pe colegii tăi cei tineri, să ne scaldăm în lacul Vitesda.

Cu drag :
Todica

XIII.

Iubite Alexandre !

10 sept. 1918

La băile noastre putîndu-se ocroti 100—200 oaspeți, ar fi mare mirare să nu aple cvartire 30—40 gimnaziști. Excursia cercetașilor tăi în părțile noastre ar fi un plăcut eveniment *cultural*, dacă nu ar fi conturbat de vreme ploioasă, ori de năzărirea oamenilor bănuitori. Cu toate acestea, cred că nu vi s-ar întîmpla nici o neplăcere, avînd bilet de legitimație cuvenită de la Pretura din Blaj.

Revista se expediază de regulă pe la mijlocul lunii, deși se tipărește mai în grabă. Astfel acuma se culege no 8, în care reproduc și *Ghețarul de la Scărișoara*, dacă nu-l va schimonosi cenzura cu numirile de localități. *Plantele carnivore* rămîn pe mai tîrziu, dar ilustrațiile mi-ar trebui de pe acuma să le am la îndemînă.

E cam șoadă povestea cu gimnaziul vostru. Eu cred că-l va putea salva numai timpul.

Pe Sandul nu-l invidiez în noua-i ipostază.

Cu drag,
Todica

XIV.

6 apr[ilie] 1919

Dragă Alexandre,

Crede că ați primit la Blaj „Convorbirile Șt.“ no 1—2.

Tipografia mă cam silește să adun cel puțin 1000 de abonamente. Și are dreptate. Ni se deschid cu grămada școalele medii. Numai din cercul acestor școale s-ar putea recruta abonații ceruți. Cu 2000 de abonați am putea scoate o revistă ca „Kosmos“, cu 4 volume de știință cu supliment anual, ori câte cu un volum mai respectabil. Eu am material din domeniul astronomiei; am cugetat la Tr. Gherman, care posedă o colecție folclorică de meteorologie poporană. Vei fi avînd și tu material de un volum din sfera botanicei. Și așa mai departe. Cu 2000 abonați (à 10 cor.) am putea face un pic de ispravă.

Mă tentează și ideea (ca să nu zic idealul) de a înjgheba o societate de științe naturale, cu sediul în Orăștie ori Alba Iulia. În Blaj, Sibiu, sunt prea mulți bogoslavi, care tremură de științele naturale¹⁰, deși nu ar avea nici un motiv să tremure. Dovadă numeroșii *iezuști*, care sunt unii din cei mai savanți astronomi, biologi, etc. (Chiar în domeniul tău vei fi cunoscînd bine cercetările călugărului *Mendel*).

Dar ținta mea principală este *activitatea* (cu sau fără societate). Cu 2000 de abonați am putea lucra mult și bine.

Din jurul Orăștiei am adunat peste 100 de abonamente. De la Albineștii¹¹ din Sibiu mi-au sosit 20. Cu oarecare stăruință cred că ne-am putea avînta la 2000. În care scop rogu-vă și pe voi, amici blăjeni, să faceți un pic de propagandă în cercul cunoscuților voștri.

Pe la noi bine — pace. Pe Genica și o nepoată de a nevastei mele le prepar pentru cl. I civilă la voi, la Blaj.

Pentru timpul de tranziție m-am angajat și eu la un post al statului: postul de revizor la pretura de aici. Dar fără să demisionez de la „Geogeană“. Mi s-a înmulțit lucrul, dar numai așa putem trece peste scumpetea enormă de azi.

Trimițînd un cont pentru „Unirea“ și ceva pentru Gherman, rog primiți cu toții expresiunea salutărilor mele frățești.

Todica

Nu mai vii, cu cercetașii, în părțile noastre ?

B. Alexandru Borza către Gavril Todica¹²

1.

Prietene dragă,

Tocmai mă pregătisem să trimit eu „Revistei Științifice“ din Iași articolele și studiile mele, ca să fie cel puțin înregistrate, cînd am primit scrisoarea ta. Ți le trimit deci ție, ca să le cunoști cît de cît, dacă vrei să scrii despre modesta mea activitate științifică. De crezi necesar, te rog expediază-le tu mai departe dlui Simionescu¹³. Regret că n-am retipărit din Anuarul gimnaziului nostru, așa că nu pot alătura studiul meu despre *Apa ca factor geologic*. Deasemenea nu știu cînd am tipărit descrierea călătoriilor mele în Austria, Bavaria etc., — câteva foite în „Unirea“ și „Gazeta Transilvaniei“. Am mai scris în „Tovărășia“ două articole despre plantele medicinale. Notițe mai scurte am scris apoi ici și colo. Poate ai observat notițe despre *Numirile populare de plante* din „Transilvania“ 1911.

Acestea sunt începuturile activității mele, care arată calea ce vreau să țin de aci încolo, de voi fi cu pace: mă ocup cu floristica și geografia botanică a ținuturilor locuite de români și cu sistematica, cum dovedește studiul despre *Cerastii*,

9. Aluzie la ultimele dificultăți făcute de autoritățile austro-ungare.

10. De fapt, autoritățile tutelare ale liceului din Blaj se străduiau să aibă profesori de biologie (și de alte discipline) cu o pregătire cît mai modernă. Exemplu îl constituie chiar grija pentru formarea prof. A. Borza.

11. Funcționarea băncii „Albina“ din Sibiu.

12. Documentele citate se păstrează la Muzeul Unirii din Alba Iulia, S.U. nr. 3250, Fond G. Todica, iar Anexa B, III în arhiva Borza.

13. Ion Simionescu (1873—1944) era profesor de geologie și paleontologie la Univ. din Iași. Mai tîrziu a fost profesor la București și președinte al Academiei Române.

care mi-a servit ca teză de doctorat, susținut *Summa cum laude*. Am de gând apoi să contribuie și eu la popularitatea științelor mele, căutînd să arăt și foloasele ce le poate scoate omul din lumea vegetală.

Grosul activității mele se petrece însă în școală, unde îngrijesc grădina botanică, care n-are păreche la institutele similare din țară, care stă în legături de schimb cu grădinile botanice din București, Cluj, Budapesta și Breslau. Clădesc apoi mereu la Herbariul Gimnaziului superior, îmbogățindu-l cu plantele recoltate în excursiile numeroase (Zăgan, Dobrogea, Ceahlău 1912, Retezat, Paring, Munții Gilăului 1911, Munții Apuseni, Turda, Cimpia 1913, Budapesta, Fiume, Berlin, Alba Iulia 1910—12). Stau în schimb de plante cu mai mulți botaniști și cu Muzeul Național din Budapesta. Aș fi bucuros de legături cu botaniști din România. Colaborez la *Flora Ersiccata Hungariae*, edată de Muzeul Național din Budapesta.

Ți-am comunicat datele acestea fiindcă mi le-ai cerut. Matematicienii noștri actuali n-au prea scris din domeniul științei lor. A scris însă mult directorul nostru dr. Ambroziu Chețianu, care a fost cîndva asistent la Universitatea din Cluj, lângă prof. Kanitz.

Teza de doctorat : *Adatok a Ruppia transsilvanica ismeretéhez.*

Bureții comuni. Studiu. Blaj, 1905.

Florian Porcius. „Transilvania.

Manuale bune de botanică și geografie (cl. I—II—III).

Istoria naturală și Muzeul din Blaj. Studiu.

A mai scris apoi multe articole de popularizare pe care nu le cunosc.

Acum s-a dedicat cu totul conducerii institutului în fruntea căruia este pus, mai lucrează apoi la manualele de geografie și istoria naturală

Avem în Blaj un chimist excelent, pe dr. Vas[il?] Hâncu ,medic arhidiecezan. Are la dosar un vraf întreg de lucrări științifice.

Articolii tăi din domeniul astronomiei i-am citit totdeauna cu drag. Au avut însă darul să formeze o ceată întreagă de astronomi studenții claselor VII—VIII, care iasă adeseori în serile înstelate în curtea gimnaziului, sub conducerea profesorului N. F. Negruțiu, cu buna lunetă astronomică a gimnaziului. Să vezi ce bucurie cînd găsec planetele cu sateliții lor, stelele multiple, nebuloase etc.

Regret mult că nu te-am putut întîlni la ședințele plenare ale Asociației din Sibiu. Am fi avut atîtea de discutat și de pus la cale.

Mulțumindu-ți pentru felicitări și îndemnuri, care sunt prețioase fiindcă vin de la un om probat, „îmbătrînit“ în lucrări științifice,

te salut cu drag,

Dr. Alex. Borza

Turda, 7 aug. 1913

II.

Berlin, 24.VI.1914

Vizitînd astăzi turnul astronomic din Treptow, unde se săvîrșește o admirabilă muncă de popularizare, mă gîndesc cu drag la tine, care lucrezi în același domeniu.

Al Borza

Veturia Borza

III.

Blaj, 26.III.1918

La adunarea băncii „Patria“ numai așa mă duc, dacă mă avizezi că vei fi și tu de față. La întîlnirile noastre abia am putut vorbi cîte ceva.

Cînd voi retrimite corectura ce n-am primit-o încă, voi cere și cîteva „separate“. Cu puțină propagandă fondul „Convorb.“ s-ar putea mări binîșor, permițînd lăr-

Ai noștri te salută cordial. Eu te îmbrățișez

Al Borza

IV.

14 sept. 1918

Cincisprezece duminică sosim treizeci și patru. Ia măsurii.

Borza

V.

Am sosit cu toții acasă, în pace, unii schiopi, alții răciți, dar cu toții veseli și mulțumiți de cele văzute. La Zlatna am sosit pe la orele 5 și am fost încvartirați la preoți și la otel Damian, foarte bine. Mulțumim încă odată pentru buna primire și ostentli; sărutăm mîinile Doamnei si te salutăm toți cercetașii.

Al Borza

Blaj, 19.IX.1918

I.

C. Alexandru Borza despre Gavril Todica ¹⁴

Cluj, la 30 noiembrie 1957

Onorată Redacție,

Se împlinesc în acest an 80 ani de la nașterea unui român ardelean de mare talent, om de știință și neîntrecut popularizator al științei, cu o activitate vastă, multilaterală, așa cum cereau împrejurările de atunci. Cred că de la tribuna „Tribunei“ ar fi indicat să se arate posterității vrednicia lui Gavril Todica.

Alăturat îmi permit să vă trimit un articol al meu, evocînd unele momente din viața și activitatea sa. Din biografia scrisă de Ion Popu-Câmpianu ¹⁵, în baza unei schițe autobiografice, s-ar putea da amănunte despre viața trudită și activitatea uriașă a lui G. Todica.

Dacă socotiți că acest material cadrează cu directivele „Tribunei“ și merită să vadă lumina tiparului, vă rog să îl publicați.

Cu deosebită stimă,

Prof. Al. Borza

II.

Amintiri despre Gavril Todica

În preajma aniversării a 80-a de la nașterea marelui învățat ardelean Gavril Todica, mi-aduc aminte cu pietate de tot ce mă leaga de acest stegar aproape uitat al culturii noastre științifice.

Ne-am cunoscut cu ocazia examenului de maturitate, la 1904, în Alba Iulia. Spre uimirea proaspeților absolvenți ai liceului maghiar, la examenul ce urma să trecem pentru obținerea diplomei de „Maturitate“, s-a înscris și un român, străin

14. Cele două documente reproduse se păstrează în arhiva Borza.

15. Profesor de biologie la liceul din Blaj în perioada interbelică.

de școală, mai în vîrstă, șchiop, mustăcios, cu privire ageră și deștept foc. În grupul nostru de pregătire la examen curînd a luat rolul conducător pentru matematică, fizică și astronomie. La probele scrise a luat cele mai mari note, la greacă, latină, filozofie scriind adevărate disertații savante. La oral s-a distins prin maturitatea și soliditatea cunoștințelor. Lotul românesc al candidaților a cîștigat un avantaj inegalat față de colegii maghiari. Se răspîndiseră povești, legende despre el, despre trecutul lui. Din cauza sărăciei ar fi întrerupt studiile secundare... a urmat cursuri politehnice în Belgia... a fost chemat la funcții bune în colonii, dar el a preferat să rămînă acasă, pentru a munci în viața economică și culturală a neamului său... dedicîndu-se cercetărilor astronomice, ca învățat „particular“ (*Privatgelehrter*), în contact cu activitatea științifică internațională de pe atunci.

În deceniul care a urmat — ani de studii universitare prelungite, de incubație a boalei „știință“, pentru noi, cei mai tineri — el își pune în practică acest program al vieții, presărînd lumină prin ziarele și revistele ardeleni de atunci, popularizînd problemele științifice actuale pe acele vremuri.

Am venit din nou în contact la începutul primului război mondial, prin 1914, cînd el se fixase la Orăștie — Geoagiu, ca funcționar la bancă și eu eram profesor la Blaj. Făuream de pe atunci cu colegii Tr. Cherman, Al. Lupeanu, N. Negruțiu, Al. Nicolescu¹⁶, Ionel Pop, Șt. Pop, P. Suciș și alții, proiecte mari pentru activitatea științifică, în vederea integrării noastre într-o unică țară românească mare, ce ni se părea iminentă. Pe acest plan organizasem o „Universitate populară“¹⁷ la Blaj (nu știu dacă nu era aceasta prima organizație de acest fel pe pămîntul românesc?). Gavril Todica se grăbește să facă aceasta cunoscut în Revista „Adamachi“ din Iași, cu elogii pentru inițiativa blăjană. Dar o altă realizare, de data aceasta a lui Todica, m-a dus alături de acest om plin de vreri și inițiative. În 1917 se hotărâște să scoată la Orăștie o revistă mensuală pentru știință și cultură, intitulată „Convorbiri Științifice“. I-am oferit cu drag colaborarea pe care mi-o cerea, în domeniul specialității mele, alături de puțini confrați. O corespondență animată se încinse între noi, el simțînd nevoia de a fi în contact cu un mediu mai ridicat științificește decît îi oferea sediul său periferic, preocupat de probleme mercantile mai mult. Ce minunăta a fost această revistă de vulgarizare științifică, în mijlocul ultimelor convulsii ale războiului (primul număr al revistei a apărut la 22 martie 1917, în 250 exemplare), alături de revista mai mult beletristică „Pagini Literare“ din Arad, diriguată de un alt prieten entuziast, Victor Stanciu, alături de „Luceafărul“ pe punctul de a apune și alături de „Transilvania“, ce devenise un cimitir de procese-verbale și rapoarte! Aproape întreaga revistă era scrisă de Todica. Probleme de știință — mai ales chimie, fizică și astronomie, de psihologie și filozofie, economice și financiare, sociologie, aducînd idei și orientări noi, analize și discuții strict științifice — se perindau pagină de pagină, număr de număr, în această revistă de tip nou în Transilvania.

Un larg spațiu era dedicat luptei pentru pace și pentru libertatea popoarelor subjugate.

Scoaterea revistei întîmpina mari dificultăți financiare și mai ales piedici din partea cenzurii ungurești. În numeroase scrisori mi se plîngea de procedura stupidă a cenzorului din Orăștie, care impunea numirile de localități și chiar de munți în limba statului. Așa se explică de ce grădinile țărănești și flora lor, din Munții Apuseni, ca și comorile botanice de la Belloara, Ghețarul de la Scărișoara, trebuie să le căutăm la Topánfalva, Torda, la marginea Erdély (Ardealului)...

Unirea Transilvaniei cu România aduce profunde schimbări în tonul și preocupările revistei, care ajunsese la un tiraj de aproape 1000 exemplare. Se punea problema organizării noi a țării pe toate tărîmurile, și Todica accentua tot mai viguros necesitatea de a răspîndi și adînci cultura noastră științifică, unicul suport solid al progresului în noua țară.

16. Dr. Alexandru Nicolescu (1882—1941), profesor la Academia teologică, apoi episcop la Lugoj și din 1936 mitropolit al Blajului;

Dr. Ionel Pop (n. 1889), avocat în Blaj. După Unire avocat la Cluj. Publicist și scriitor. Ștefan Pop (1881—1970), profesor de istorie la liceul din Blaj; după Unire a fost și director.

Petru Suciș (1883—1954), profesor de istorie, geografie și drept. Din 1919 directorul liceului din Turda. Era printre pușinii colaboratori externi ai „Convorbirilor Științifice“

17. În 1912.

Dar răspunsul și răspîndirea revistei — ce paradox curios! — devin tot mai slabe după Unire. Străbat în Ardeal ziarele și revistele din vechiul regat. În jurul noii universități din Cluj se înființează numeroase societăți și cercuri științifice, cu revistele lor proprii de specialitate. Puterile de muncă se îndreaptă spre creația științifică, nu numai spre răspîndirea ei.

Todica n-a voit să fie adus la noua universitate ca specialist în astronomie. A rămas în sihăstria sa de la Geoagiu, cu luneta sa cocoțată în observatorul său clădit pe acoperișul casei — unde-l vizitasem cu cercetașii mei în 1918 — și de acolo trimitea îndemnuri, sfaturi și dojenea partidele și persoanele sus puse rătăcite, zavistnice, lacome după ciștig... Așa a dus-o înainte cu revista ce a încetat în 1924, urmată de întemeietorul ei, cu vederi profetice și vlagă de luptător cultural nefîntrecut, în 1946.

Am fi ingrați dacă am da uitării memoria unui bărbat atît de vrednic și bine-meritat pentru națiune

10.X.1957

LES RELATIONS ENTRE GAVRIL TODICA ET ALEXANDRU BORZA

R é s u m é

Les protagonistes de cet article ont des liens, tous les deux, avec le district de Hunedoara : Gavril Todica habitait à Geoagiu de Jos et publiait à Orăștie la revue „Convorbiri Științifice”, tandis que Alexandru Borza est le fondateur du Parc National du Retezat. Ils étaient amis dès 1904. Ce lien, qui a duré tout le long de leur vie, est caractéristique pour la période qui précéda la première guerre mondiale, quand tous les intellectuels roumains de Transylvanie se connaissaient et collaboraient et en même temps entretenaient des relations avec leurs confrères de Roumanie. Borza publiait des articles de botanique dans la revue de Todica et celui-ci le stimulait, faisait connaître ses travaux et l'hébergeait quand il faisait des excursions avec ses éclaireurs de Blaj. Tous les deux s'intéressaient aux revues de culture qui paraissaient vers la fin de la guerre, à l'activité de l'„Astra” et des banques roumaines. Les Annexes font connaître leur correspondance inédite et les souvenirs de Borza sur son ami.

LA LISTE DES ILLUSTRATIONS

1. La lettre de Al. Borza destiné au Gavril Todica (facsimil).
2. La lettre de Al Borza destiné au Gavril Todica (facsimil).
3. L'observatoire astronomique de Geoagiu (photo Todica, 1911).

Prinetine dragă,

tocmai mă pregătisem să trimis eu
Revistei științifice din Iași articolele și
studiile mele, ca să fie cel puțin în-
registrate, când am primit scrisoarea ta.
Ți-le trimis deci ție ca să le cunoști
cât de cât, dacă vrei să scrii despre
modesta mea activitate științifică. De
Creezi necesar te rog expediază-le
tu mai departe d-lui Simionescu.
Regret că n-am rețipărit din Anuarul

Fig. 1. — Scrisoare a lui Al. Borza către G. Todica (facsimil).

Frate Borza! 1. Sept. 1917
Carta ta din 25 Ar. am primit-o
am si ma grabesc a-ti raspunde
ca mai bucuras public studiul decat
marxismul. Prefer, prin numere,
studiul despre Zineai ca naturalist.
Marxismul numai daca permite
spatiul si intrucat permite.
Zilele astea iti expediez numarul
ceuti din revista. Textul cules s-a
desfacut.

Cu drag
Todica

Fig. 2. — O scrisoare a lui G. Todica către Al. Borza (facsimil).

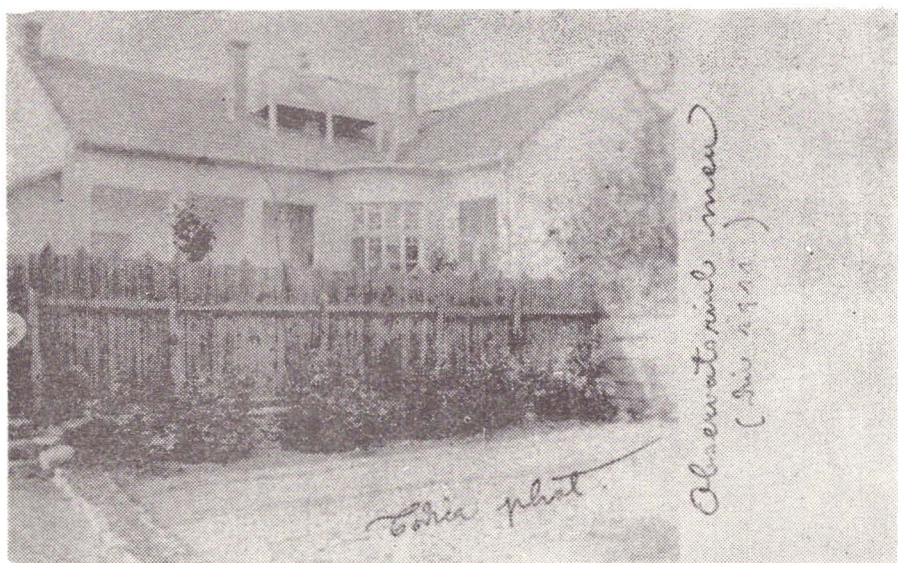

Fig. 3. — „Observatorul astronomic“ dln Geoagiu (foto Todica, 1911).